

MARC VANDEPITTE

De sociaal-economische uitdagingen van de Cubaanse revolutie anno 2010

"De taak waar de Cubaanse communisten en heel ons volk voor staat is groot: we moeten op basis van de grootst mogelijke participatie van de bevolking de socialistische maatschappij de? ni en die we nastreven en die we kunnen opbouwen in de actuele en toekomstige omstandigheden. We moeten het economisch model omschrijven dat gunstig is voor onze landgenoten en de onomkeerbaarheid verzekeren van het sociaal-politiek systeem van ons land, wat de enige garantie is voor zijn werkelijke onafhankelijkheid."¹

Zo klonk een merkwaardige passage uit de toespraak van Raúl Castro voor het Cubaanse parlement op 1 augustus 2009. De Cubaanse revolutie staat blijkbaar voor belangrijke verbouwingswerken. Dat is niet zo verwonderlijk. Een revolutie die zich niet regelmatig vernieuwt, haar fouten niet tijdig rechtzet of niet inspeelt op veranderende omstandigheden, kan niet overleven. In Cuba is dat des te meer het geval omdat de externe omstandigheden gedurende de laatste vijftig jaar een aantal keer op een extreme wijze wijzigden.

De voorbije halve eeuw werd inderdaad gekenmerkt door verschillende golven van ingrijpende veranderingen. In de jaren zestig moest de Cubaanse economie zich volledig heroriënteren na de abrupte en volledige breuk met de VS, tot dan toe dominant op het eiland. De eerste tien jaar waren ook één grote zoektocht, met nogal wat kronkels, naar het best passend ontwikkelingsmodel. In de jaren zeventig kreeg dat model vaste vorm en integreerde de economie zich in die van de landen van de Comecon. Dat bood heel wat voordelen maar bracht ook ernstige nadelen met zich mee. De export en import waren verzekerd en gebeurden tegen voordelige prijzen.

De Cubanen konden rekenen op goedkope kredieten, technologieoverdracht, gezamenlijke ontwikkelingsprogramma's en op de opleiding van kaders. De Sovjetsteun verschafte de materiële basis om het land uit een toestand van structurele onderontwikkeling op te trek-ken naar een situatie waarin de levensomstandigheden (gezondheid, onderwijs, sociale zekerheid, voedsel) de vergelijking met de geïndustrialiseerde landen kunnen doorstaan. Maar, door de intrede in de Comecon werd het economisch patroon, geërfd uit de koloniale periode, alleen maar versterkt.

De Cubanen bleven zich toespitsen op suiker, nikkel en nu ook citrusvruchten voor de export. Ook bleef de ontwikkeling van een heuse nevenindustrie gebaseerd op suikerderivaten achterwege. Eind de jaren tachtig bestond slechts 3 % van de export uit afgewerkte producten. Ofschoon er pogingen geweest zijn om die situatie te verbeteren, bleef de eigen voedselproductie ruimschoots onvoldoende om te voorzien in de eigen behoeften. Slechts 40 % van de bewerkte landbouwgrond was bestemd voor nationale consumptie, de rest was voor de export, voornamelijk naar Comeconlanden. Het eiland bleef sterk afhankelijk van de externe handel, terwijl ondertussen de positie op de wereldmarkt achteruitging. De van de Sovjet-Unie gekopieerde productietechnieken verbruikten veel energie en waren niet altijd de meest geavanceerde.

Tenslotte was er ook negatieve ideologische invloed. De ideeën van Evseï Liberman, die in de Sovjet-Unie in de jaren zestig pleitte voor een verregaande introductie van marktmechanismen die ook Gorbatsjov inspireerden, werden gebruikt om de economie te hervormen. Deze degeneratie werd door de Cubanen gedeeltelijk overgenomen. Ongecontroleerde kapitalistische elementen werden ingevoerd, zoals vrije boerenmarkten. Deze kapitalistische inbreng was ook een vruchtbare voedingsbodem voor opportunisme in de partij en in de bureaucratie.

Om een en ander recht te zetten werd halverwege de jaren tachtig een omvattende rectoratiecampagne afgekondigd. De socialistische doelstellingen werden herbevestigd en de partij werd versterkt. Er werd gestreefd naar efficiëntere productievormen. De productie werd nog meer gecollectiviseerd, de planning van de economie versterkt. De vrije boerenmarkten werden gesloten. Men probeerde zoveel mogelijk zelf voedsel te produceren om de externe afhankelijkheid te verminderen. Productie en consumptie werden beter op elkaar af gestemd. Ten slotte werd (opnieuw) ingespeeld op de "morele kracht" van het volk: werkbrigades en morele stimuli op het werk.

Veel tijd tot rechtzetten kregen de Cubanen niet, want enkele jaren later viel de Berlijnse Muur en werd de economische levensader van het eiland voor de tweede maal in dertig jaar tijd doorgesneden. Ook de blokkade werd aangescherpt. De economie stond voor een nooit geziene ineenstorting. Het was een kwestie van overleven: er werd een Speciale Periode afgekondigd met zeer ingrijpende hervormingen. De revolutie stond er in de jaren negentig praktisch alleen voor, maar vanaf het begin van het nieuwe millennium kwam daar verandering in. Venezuela, maar ook China en Brazilië werden belangrijke economische partners en boden nieuwe perspectieven. Ondertussen was de revolutie stilaan aan het bekomen van de opdoffer van de jaren negentig en kwam er weer wat ruimte om orde op zaken te stellen.

En daar zijn ze nu kennelijk mee begonnen. Het startschot werd gegeven door Fidel in november 2005. Daarin waarschuwde hij dat het grootste gevaar voor de revolutie niet van buiten maar wel van binnen kwam. Hij lanceerde toen een frontale aanval op de wijdverspreide corruptie. In de zomer van 2007 nam Raúl die draad op en klaagde het gebrek aan efficiëntie in de economie aan. Hij lanceerde een grote consultatie van de bevolking, zoals dat ook gebeurd was bij het begin van de Speciale Periode. Die bevraging is ondertussen afgerond en op basis daarvan worden nu met de nodige omzichtigheid een aantal hervormingen gelanceerd.

In 2008-2009 waren er wel verschillende spelbrekers. Vooreerst raasden in de herfst van 2008 op enkele weken tijd drie cyclonen over het eiland en richtten daarbij nooit geziene schade aan. Een op zeven huizen werd beschadigd of vernield. De schade liep zo maar eventjes op tot 20 % van het bruto binnenlands product. Dan kwam de economische en financiële crisis. Die trof het eiland net zoals de rest van de regio hard. De prijs van nikkel, het belangrijkste export product van Cuba, kelderde terwijl de prijs van het voedsel, het belangrijkste importproduct, pijlsnel steeg. Dat laatste was het gevolg van mislukte oogsten wereldwijd en de toegenomen vraag op de wereldmarkt. Door de crisis geven de toeristen op Cuba minder uit en komen er ook minder dollars binnen van familieleden uit het buitenland. Er ontstond een tijdelijk maar acuut tekort aan euro's, dollars en andere deviezen. Het is met die buitenlandse deviezen dat het land zijn inkopen moet doen op de buitenlandse markt. Door dat tekort moest er bespaard worden op de invoer van olie, dus op energiegebruik: "Ahorro o muerte".² Het opvangen van het deviezentekort en het herstellen van de vernielingen door de orkanen waren de meest zichtbare en dringende uitdagingen waar het eiland voor stond en staat. Maar daarnaast zijn er twee belangrijke structurele uitdagingen die de toekomst zullen bepalen en daar willen we het hier verder over hebben.

1. De kloof tussen de economie en sociale, culturele en intellectuele sfeer

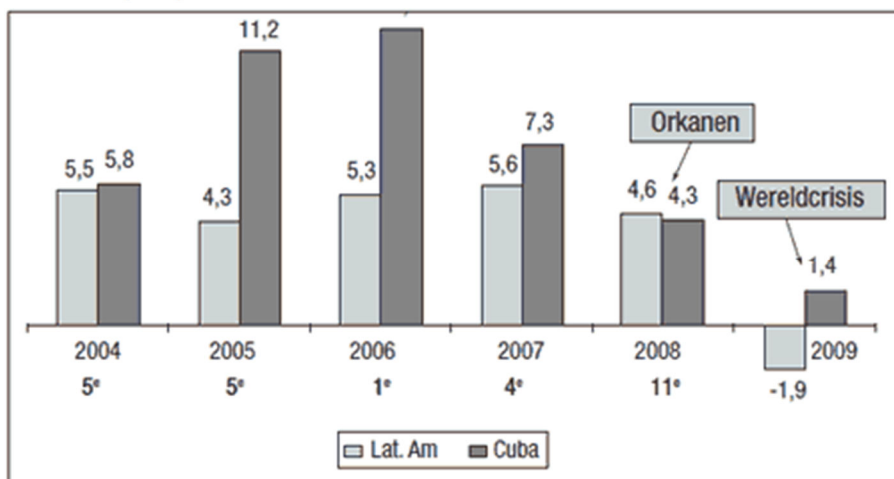
De meest fundamentele uitdaging voor de revolutie is de kloof tussen de economische sfeer en de sociale, culturele en intellectuele sfeer. Met betrekking tot die laatste drie sferen heeft het eiland een peil vergelijkbaar met een doorsnee rijk land. Met zijn elf miljoen inwoners heeft Cuba bijvoorbeeld anderhalf zoveel universitair onderwijs als België met zijn tien miljoen inwoners.³ De economie echter heeft het profiel van de relatief arme landen in de regio. Die hoge sociale, culturele en intellectuele ontwikkeling veroorzaakt hoge verwachtingen, maar daar is geen economisch draagvlak voor. De zwakke economische basis is het gevolg van de economische blokkade en de economische achteruitgang ten gevolge van de val van de Sovjet-Unie. Indien Cuba normale handelsrelaties met de rest van de wereld zou hebben en indien het na 1989 hetzelfde

groeipad had gehad als de eerste dertig jaar, dan zou het bnp per inwoner minstens 30.000 dollar zijn in plaats van 9.600 dollar (uitgedrukt in dollar ppp⁴). Cuba zou dan met andere woorden minstens een levensstandaard hebben als Italië of zelfs hoger,⁵ zoals dat overigens het geval is geweest met Argentinië in de eerste helft van de twintigste eeuw.⁶ Maar dat is dus niet het geval en dat veroorzaakt frustraties bij de bevolking. Je bent toppianist maar je hebt geen vleugelpiano, je bent chirurg maar je beschikt niet over een eigen wagen, je bent ingenieur maar je hebt geen gsm of eigen laptop. Overal ter wereld zijn hoogopgeleide werknemers goed bemiddeld. In Cuba is dat niet het geval en kan het - op dit moment - ook niet zijn, want dan zou hun rijkdom ten koste gaan van het welzijn van de rest van de bevolking. Dat gegeven wordt nog versterkt door het demonstratie-effect dat van het toerisme uitgaat. Het digitale fototoestel, de iPod en de gsm zijn voor een toerist de normaalste zaak, maar voor een meerderheid van Cubanen zo goed als onbereikbaar. Dat steekt de ogen uit.

Deze frustraties in de consumptiesfeer hebben een belangrijk effect in de productiesfeer. Hoe stimuleer je mensen om efficiënt te werken als je met het loon geen felbegeerde luxeproducten kan kopen omdat dat loon te laag is of omdat de verkoop van die luxeproducten verboden is? Hoe ga je bijvoorbeeld bij een temperatuur van meer dan dertig graden en een zeer hoge vochtigheidsgraad hooggeschoolde jongeren motiveren om in de landbouw te gaan werken, zeker als de tewerkstelling toch verzekerd is? In die zin is Cuba ook een beetje slachtoffer van zijn eigen succes.

In 2008 werd de verkoop van gsm's, laptops en dvd-spelers gelegaliseerd. Dat is een stap in de goede richting, maar geldt natuurlijk maar voor een beperkt deel van de bevolking. De enige structurele oplossing om de frustraties in de consumptiesfeer op te lossen bestaat in het versneld wegwerken van de economische achterstand. Maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. De laatste jaren groeit Cuba gemiddeld al meer dan 3 procent sneller dan de rest van Latijns-Amerika. Alles kan altijd beter, maar er zijn natuurlijk grenzen. En die grenzen worden in het geval van Cuba bepaald door minstens drie factoren. Er is vooreerst de blokkade die niet alleen het land jaarlijks enkele procenten van zijn bnp kost, maar het land naast kredieten ook technologie ontzegt die het broodnodig heeft om zijn productiviteit (en dus economische groei) te verhogen. De vergrijzing is een tweede belangrijke groeiremmer. Tenslotte is er de klimaatopwarming die voor steeds langere droogtes en heviger orkanen zorgt.

Grafiek 1. Vergelijking tussen de economische groei van Cuba en Latijns-Amerika (in %)

Bron: Cepal.

Noot: De cijfers onder de jaartallen geeft aan welke plaats Cuba innam op het vlak van economische groei in Latijns-Amerika.⁷

Er zijn minstens vier mogelijke pistes om de groei te versnellen. De eerste is de gemakkelijkste, maar heeft Cuba zelf niet in de hand, met name de toelating voor VS-burgers om Cuba te bezoeken. Indien dit zou gebeuren dan zou dat een ware boost betekenen voor het toerisme op het eiland, de belangrijkste bron van buitenlandse deviezen. Het aantal toeristen zou op korte termijn zo goed als verdubbelen, wat het bnp met enkele procenten zou aandikken, het deviezentekort in een klap oplossen en de waarde van de nationale munt gevoelig versterken. Deze maatregel zou wellicht ook het einde van de economische blokkade bespoedigen, ook al goed voor een aantal extra procenten economische groei. Maar die maatregelen worden helaas in Washington beslist.

Een tweede piste is de oliewinning. In de Golf van Mexico, binnen Cubaanse territoriale wateren, zijn beloftevolle olievoorraden gevonden. De ontginning ervan zou het eiland niet alleen belangrijke deviezen opleveren, het land zou meteen ook een stuk kredietwaardiger zijn en veel gemakkelijker buitenlandse investeerders aantrekken. Maar deze piste is niet zonder problemen of risico's. Vooreerst vereist de ontginning dure investeringen en gespecialiseerde knowhow, iets waarover Cuba zelf niet beschikt. Maar vooral, de olievelden liggen vlakbij de territoriale wateren van de VS. Het is maar de vraag of zij de Cubanen deze bonanza zullen gunnen en of ze die niet liever zelf zullen willen inpikken. Als het om olie gaat zit het Witte Huis niet verlegen om een oorlogje.

Een derde piste is het oriënteren van de economie op sectoren met een hogere toegevoegde waarde. Het gaat hier vooral om hightech sectoren. Het uitstekende onderwijs en de hoge scholingsgraad zijn hier belangrijke troeven. Vanaf de jaren tachtig gebeurden al belangrijke inspanningen in de sectoren van de biotechnologie en farmacie en vanaf 2002 werd een geavanceerde informatica universiteit op poten gezet. Maar om de troef van de hoge scholingsgraad nog meer en beter uit te spelen, moeten de technische opleidingen meer prioriteit krijgen. Vandaag kiezen in verhouding nog teveel studenten voor humane richtingen.

Een heroriëntering van studierichtingen alleen volstaat niet. De uitbouw van hightech sectoren vergt zeer grote investeringen en die zullen voornamelijk uit het buitenland moeten komen. Wat dat betreft gaat het de laatste jaren in de goede richting. De toenemende assertiviteit van de zogenaamde groeielanden op het wereldtoneel vertaalt zich in een groeiende Zuid-Zuid samenwerking.⁸ Cuba draagt daar zelf zijn steentje bij, vooral op medisch vlak, maar plukt daar ook de vruchten van. Ook speelt de toenemende integratie van Latijns-Amerika in het voordeel. Sectoren waarin Cuba een comparatief voordeel heeft zijn o.a. biotechnologie, farmaceutische nijverheid, medische apparatuur, informatietechnologie en medische dienstverlening. Het land heeft ook nog potentieel op gebied van o.a. automatisering, ingenieurswetenschappen, milieuprojecten en onderwijs. Om zo'n heroriëntering mogelijk te maken is een goede lange termijnplanning noodzakelijk. Daarom wordt opnieuw aangeknoopt met de traditie van een vijfjarenplan.⁹

Een laatste piste is de verhoging van de productiviteit. In de meeste sectoren is die veel te laag. Dat is het gevolg van bureaucratie, maar vooral ook van een lage arbeidsmotivatie en een relatief hoge graad van corruptie. Die laatste twee gegevens zijn op hun beurt het gevolg van het dubbele muntsysteem en de ont koppeling van arbeid, salaris en koopkracht.

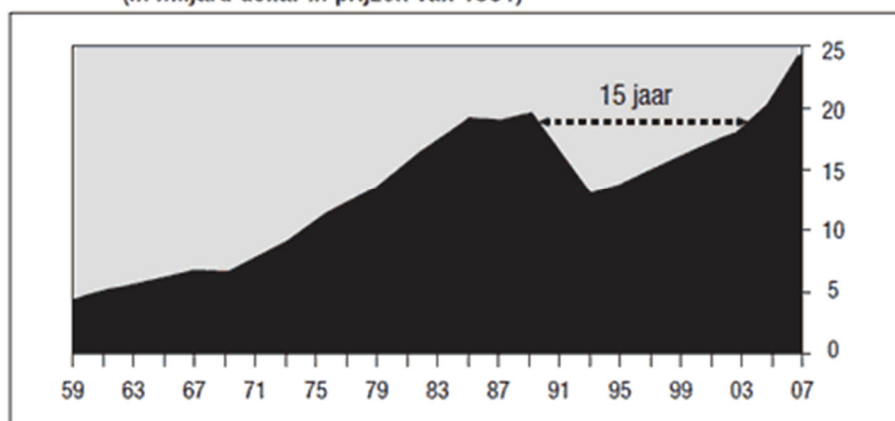
Wat de bureaucratie betreft onderschrijven we de idee van Hugo Chávez dat de bureaucratie de cholesterol is van de economie, maar men moet men zich daarbij wel hoeden voor te simpele medicijnen. In een economie die aangestuurd wordt door de politiek en waarin het sociale voorgaat op de winstmaximalisatie, is een zekere graad van bureaucratie onvermijdelijk. Als men de economische dynamiek vrij spel geeft, gaat dat ten koste van sociale prioriteiten. Maar omgekeerd doodt een te strakke aansturing elke dynamiek en ondermijnt ze het economisch draagvlak voor de sociale doelstellingen. Het is geen gemakkelijke evenwichtsoefening. In de jaren negentig zijn er al pogingen geweest om zowel de macro- als micro-economische planning te perfectioneren, met verdeeld succes. Raúl Castro heeft in de zomer van 2008 al te

kennen gegeven dat hij het bij die pogingen niet wil laten. Er wordt gedacht aan meer autonomie voor het bedrijfsmanagement en de coöperatisering van de kleinhandel, die nu grotendeels direct door de staat wordt gecontroleerd. Op 1 augustus 2009 werd een Algemene Controlewet in het Parlement gestemd die alle bedrijven aan een audit zal onderwerpen met als doel de efficiëntie te verhogen en de corruptie te verminderen.

2. De kloof tussen arbeid, salaris en koopkracht

Een tweede fundamentele uitdaging heeft te maken met de gevolgen van de Speciale Periode. De economie kromp met 35 %. Men kan zich nauwelijks voorstellen wat dat betekent. Statistisch gesproken moest de Cubaanse revolutie op dat moment uit elkaar gespat zijn. Landen met een gelijkaardige economische terugval of zelfs met veel minder, worden stevast geconfronteerd met burgeroorlogen en in het beste geval met massale opstanden, plunderingen, anarchie, een staatsgreep of een regeringsval. Cuba overleefde de opdoffer en had 15 jaar nodig om terug op hetzelfde peil te geraken als 1989. De economische ontwikkeling van het land liep dus 15 jaar vertraging op, maar er waren ook belangrijke blijvende gevolgen. De landbouw geraakte compleet ontredderd. In de jaren tachtig behoorde Cuba tot de groep landen met de hoogst gemechaniseerde landbouw van de wereld. Bij gebrek aan wisselstukken en deviezen werd het hele machinepark binnen de kortste keren onbruikbaar. Door het ontbreken van adequate dierenvoeding en de acute nood aan voedsel voor de bevolking werd de veestapel gedecimeerd.

Grafiek 2. Evolutie van het bruto nationaal product van 1959 tot 2007 ¹⁰
(in miljard dollar in prijzen van 1981)

Voor de Cubaanse economie in zijn geheel was die situatie bijzonder ernstig. Als klein en kwetsbaar ontwikkelingsland werd het voortaan blootgesteld aan de impact van de wereldmarkt. Bovendien kreeg het nauwelijks tijd om zich daar op voor te bereiden. Het eiland verloor zijn voordelige commerciële relaties en moest zijn import vanaf dat moment in harde deviezen betalen. Ook voor zijn exportproducten, toen vooral suiker en nikkel, werd het land voortaan blootgesteld aan de schommelende wereldmarktprijzen. Bovendien scherpten de VS in die periode de economische blokkade nog gevoelig aan met de wetten Torricelli (1992) en Helms-Burton (1996). Voortaan werden derde landen onder druk gezet om geen handel te drijven met Cuba of te investeren in dat land. Voor kredieten kon Cuba eveneens niet langer meer rekenen op de Sovjet-Unie.

Een van meest nefaste aspecten van die nieuwe situatie was het kelderen van de nationale munt, de peso. Vóór 1989 was de officiële koers: 1 dollar = 1 peso. Op de zwarte markt kon je toen één dollar ruilen voor 7 peso. Op het dieptepunt van de crisis moest je voor een dollar liefst 150 pesos op tafel leggen. Allerhande maatregelen werden genomen om die onhoudbare kloof te dichten, met redelijk succes. De zwarte markt werd uitgeschakeld en vanaf 1996 schommelde de koers rond de 20 à 25 peso voor een dollar. Dat was al stukken beter dan in 1994 maar de peso bleef wel drie tot viermaal minder waard dan in

de periode voor 1989. Om zoveel mogelijk te kunnen beschikken over buitenlandse deviezen voerde de regering een nieuwe munt in, de CUC¹¹, ter waarde van iets meer dan één dollar. Dat dubbele muntsysteem kon echter niet verhinderen dat er een kloof ontstond tussen Cubanen die om diverse redenen over buitenlandse deviezen beschikken (60 %), en de overige landgenoten. Dat had ernstige gevolgen zowel voor het arbeidsethos als voor de prijsstructuur van de consumptie. Het eerste werkten we gedetailleerd uit in een ander artikel.¹² We concentreren ons hier op het tweede.

Het salaris, dat in peso wordt uitbetaald, is praktisch waardeloos geworden in vergelijking met de dollar of de CUC. Een chirurg of universiteitsprofessor kan in de toerismesector of als taxichauffeur een veelvoud verdienen. Wie de oversteek maakt naar Miami, nog geen tweehonderd kilometer verder, verdient tientallen keren zoveel. Maar er is meer, wie enkel over pesos beschikt moet bovendien naar verhouding onmogelijke prijzen betalen voor een paar schoenen, een stuk vlees bovenop het basisaanbod of bijvoorbeeld een microgolfoven. Hard werken of niet, je zal met je loon weinig kunnen aanvangen. Er bestaat geen rechtstreeks verband meer tussen de arbeid, het salaris en de koopkracht. Een dergelijke situatie is zeer nadelig voor de arbeidsmotivatie. Waarom zou je je best doen als je met de geleverde inspanning praktisch niets kan aankopen? Nogal wat Cubanen nemen daarom hun toevlucht tot illegale activiteiten om aan extra CUC's te geraken. Maar zo wordt een neerwaartse spiraal op gang gebracht. Omdat de arbeidsmotivatie laag is gaat de dienstverlening of de kwaliteit van de productie (in pesos) achteruit. Wil je een betere dienstverlening of betere kwaliteit dan betaal je daarvoor veel duurder in CUC's, al dan niet in het zwart. Maar dan moet je wel over die CUC's beschikken, en dat kan alleen door zelf wat te sjoemelen of over te stappen naar het CUC-circuit. En zo is de cirkel rond en krijg je een wijdverspreid systeem van "plantrekkerij". De Cubaanse werknemers dreigen daardoor te vervreemden van het economisch gebeuren. Ze voelen zich niet langer meer verantwoordelijk voor het eindproduct of de dienstverlening en nog minder eigenaar van de productiemiddelen

Daarmee wordt niet alleen een essentiële pijler van het socialisme ondermijnd, op de lange duur is die situatie onhoudbaar. Op kortere termijn moet het verband tussen de arbeid, het salaris en de koopkracht hersteld worden. Het loon moet meer gekoppeld worden aan inzet en resultaat. Sinds 2008 vaardigde de regering in dat verband een reeks maatregelen uit zoals de loonsverhoging in het onderwijs, het invoeren van loon naar werk of de mogelijkheid om twee jobs uit te oefenen. Vanaf het academiejaar 2009-2010 zijn ook studentenjobs toegelaten. In een toenemend aantal bedrijven wordt het loon ook gekoppeld aan de individuele inzet (werkijver, stiptheid) van de werknemer. Deze maatregelen zijn een goede aanzet, maar ze zijn zeker niet voldoende en het probleem zal ook niet van vandaag op morgen opgelost geraken.

Daarnaast moet het salaris opnieuw de uitdrukking worden van de koopkracht. De prijzenstructuur lijkt voor buitenstaanders heel bizar: zo kost bijvoorbeeld de maandelijkse factuur voor energie en water evenveel als twee biertjes in de CUC-sector. Dat komt doordat de basisgoederen en -diensten (in pesos) zwaar gesubsidieerd zijn terwijl er voor de extra's relatief hoge prijzen wordt aangerekend. Dat voorkomt het ontstaan van een heuse kloof tussen rijk en arm. Dit systeem is waardevol maar vertoont excessen en is aan correctie toe. Het kan niet dat een maandloon dient neergeteld te worden voor de aankoop van een nieuwe jeans of een paar schoenen. Maar het is evengoed absurd dat gezinnen soms geen blijf weten met hun maandelijks rantsoen van basisproducten als rijst of suiker. Het rantsoen is te hoog en het loon te laag. De recente maatregel om de gratis maaltijd op het werk af te schaffen en te vervangen door een extra loon van 15 peso per dag, moet gezien worden in dit kader. Globaal gesproken moet de subsidiëring een nieuwe oriëntatie krijgen: niet zozeer de goederen maar de (zwakke) personen moeten gesubsidieerd worden. Dat is delicaat omdat de voedselsubsidie zeer diep ingeworteld is in de Cubaanse samenleving en gezien wordt als een verworvenheid. De heroriëntatie verloopt het best geleidelijk en gradueel.

Om het probleem van de band tussen de arbeid, het salaris en de koopkracht, en het probleem van de gekke prijzenstructuur fundamenteel op te lossen moeten twee zaken gebeuren: de import moet verminderen en de waarde van de export verhogen.

Het gecombineerd effect van beide zal meteen ook de waarde van de munt versterken en daardoor de kloof tussen peso- en CUC-bezitters verkleinen. Het zal ook de extreem hoge prijs van een aantal producten naar beneden halen.

De verhoging van de export is enkel zinvol in de mate dat Cuba zich toelegt op sectoren met hogere toegevoegde waarde. Daarover hadden we het hierboven al. Wat de import betreft, zijn er verschillende redenen waarom die zoveel mogelijk moet verminderen. De economische blokkade maakt de import in ieder geval al duur voor Cuba. En door de zwakte van de munt slokken de ingevoerde producten een grote hap op van het beschikbare budget. Er speelt ook een veiligheidsaspect: naarmate het eiland minder is aangewezen op import is het ook minder kwetsbaar voor een eventuele agressie van de VS. Een goed voorbeeld van de imports substitutie is de recente assemblage van Chinese bussen in de provincie Havana. De substitutie van import is echter geen eenvoudige zaak. Cuba heeft weliswaar voldoende geschoolde arbeid, managerscapaciteit en infrastructuur om nieuwe industrieën van de grond te krijgen, maar dat is niet voldoende. Zoiets vergt grote investeringen, zowel kapitaal als technologie. Cuba heeft op dit moment al een vrij grote buitenlandse schuld en de blokkade is een belangrijke hinderpaal voor het verkrijgen van de nodige technologie. Bovendien speelt de geringe schaal in Cuba's nadeel. Het opzetten van nieuwe productielijnen voor een gebied van elf miljoen inwoners is in verhouding veel duurder dan voor een regio van vijftig miljoen bijvoorbeeld, of voor meer dan een miljard zoals China. In elk geval laat de geschiedenis zien dat imports substitutie geen toverformule is. De ontwikkelingsstrategie van Latijns-Amerika in de jaren vijftig en zestig was daarop gebaseerd en leidde in de meeste landen tot een mislukking.

In verband met de imports substitutie is de meest prangende en qua veiligheid de belangrijkste sector, de landbouw. Cuba voerde in 2008 meer dan tachtig procent van zijn voedsel in terwijl de helft van de landbouwgrond braak laag of overwoekerd was door struikgewas.¹³ De Cubaanse overheid bewandelt hier voornamelijk twee pistes. Een eerste is de aanpak van de bureaucratie. De productie wordt meer gedecentraliseerd en de lokale producenten krijgen meer autonomie. De resultaten hiervan moeten nog blijken. Ten tweede wordt braakliggende grond ter beschikking gesteld aan Cubanen die erop willen werken. Het te verwachten inkomen overtreft veruit het gemiddeld salaris in andere sectoren. De formule slaat aan. Er waren veel meer aanvragen dan beschikbare percelen. In de herfst van 2009 was al 40 % van de braakliggende grond opnieuw in gebruik.¹⁴ Of de strategie ook veel resultaat zal opleveren is op dit moment nog niet duidelijk. Het is voor kersverse en onervaren landbouwers niet evident om op korte termijn een hoog rendement te bereiken. Ervaring is nu eenmaal een onvervangbaar aspect van de boerenstiel.

Marc Vandepitte is filosoof en econoom. Hij is auteur van o.a. *De gok van Fidel* (EPO, 1998), coauteur van *Made in China. Meningen van daar* (EPO, 2006), *De Factor Fidel* (Garant 2008) en *Ontmoetingen met Fidel Castro* (EPO, 2009).

Delen van dit artikel verschenen eerder als MO*paper: "Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro?", februari 2010, http://www.mo.be/?leadadmin/pdf/MO-paper40_cuba.pdf.

Noten

1 Toespraak van Raúl Castro op 1 augustus 2009, <http://www.granma.cubaweb.cu/2009/08/01/nacional/artic19.html>.

2 Naar analogie met "socialismo o muerte". Ahorrar is Spaans voor sparen.

3 Het gaat om respectievelijk ongeveer 210.000 en 140.000 universiteitsstudenten. http://www.mes.edu.cu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=27; <http://www.ond.vlaanderen.be/onder>

wijsstatistieken/2007-2008/jaar boek0708/0802271_13-28%2010%20-%202008-1%20hdst53.pdf; <http://www.senate.be/www/webdriver?MItabObj=pdf&MIcolObj=pdf&MInamObj=pdf&MItypeObj=application/pdf&MIvalObj=50332556>

4 Koopkrachtpariteit of in het Engels purchasing power parity (ppp). Dit is een manier om de relatieve koopkracht van twee landen te vergelijken.

5 Berekend op basis van UNDP, Human Development Report 2009, World Bank, World Development Report 2010, Washington 2010, p. 378, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/elds/2004.html>. De Financial Times geeft een hoger cijfer, namelijk 12.700 dollar ppp, "Health Report", 26 maart 2009, p. 26-7. Na de val van de Sovjet-Unie kromp de Cubaanse economie sterk in elkaar. Het duurde vijftien jaar vooraleer het Cubaanse bnp opnieuw het niveau had van 1989. Aan het groeitempo van 1959-1989 betekent dit een verlies van 75 %. Voor het groeicijfer van de eerste dertig jaar, zie Herrera R., Cuba révolutionnaire. Tome 2. Économie et planification, L'Harmattan, Parijs 2006, p. 93. De berekening van de kosten door de blokkade werd gemaakt door Alejandro Aguilar Trujillo, professor emeritus aan de universiteit van Havana. De blokkade en de agressie van de VS kosten het land jaarlijks miljarden dollars. In totaal gaat het ondertussen al over meer dan 230 miljard dollar, dat is meer dan vier maal het jaarlijkse bnp. <http://www.cuba-si.ch/index.php?lang=es&site=3&ID=34>.

6 <http://delong.typepad.com/sdj/2008/04/delong-and-eich.html>. Vandaag ligt het bnp per inwoner van Argentinië net iets boven dat van Cuba en bedraagt ongeveer 40 % van dat van België.

7 Bronnen: Oficina Nacional de Estadísticas, Panorama económico y social. Cuba 2008, Havana 2009; <http://mensual.prensa.com/mensual/contenido/2004/12/16/hoy/negocios/88162.html>; <http://www.larepublica.com.uy/economia/184379-uruguay-creceramas-de-6-este-ano-segun-la-cepal>; <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/2/27542/P27542.xml&xsl=/de/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl#>; <http://www.tiempodecuba.com/node/1256>; http://www.infolatam.com/entrada/cepal_america_latina_crecio_un_56_por_ci-6369.html; <http://www.one.cu/publicaciones/cepal/bpalc2008/presentaci%C3%B3n.pdf>; <http://www.reuters.com/article/marketsnews/idARN2860268020090928?rpc=444>; <http://www.cubaencuentro.com/es/cuba/articulos/cual-fue-el-ajuste-141526>.

8 De directie buitenlandse investeringen (FDI) van de ontwikkelingslanden groeien heel snel. In 2008 waren ze acht maal groter dan in 2003 en vijftig maal groter dan in 1990. In de periode 2003-2008 steeg hun aandeel in het wereldtotaal van 8 % naar 19 %. Ontwikkelingslanden investeren naar verhouding ook meer in het Zuiden dan de ontwikkelde landen. Zo investeren de ontwikkelingslanden minstens veertig procent in de minst ontwikkelde landen. UNCTAD, World Investment Report 2009, New York 2009, p. 247; UNCTAD, World Investment Report 2006, New York 2006, p. 299; VN, The state of South-South cooperation, Report of the Secretary-General, 24 augustus 2009, <http://southsouthconference.org/wp-content/uploads/2009/10/64th-Session-A-64-321.pdf>.

9 Aangekondigd door Raúl Castro in zijn toespraak voor het Parlement op 20 december 2009, <http://www.granma.cubaweb.cu/2009/12/20/nacional/artic20.html>.

10 Herrera R., Cuba révolutionnaire, p. 28; Banco Central de Cuba, Economía cubana 19962006, Havana 2007, p. 7.

11 CUC staat voor Cubaanse convertibele peso.

12 Zie Vandepitte M., Socialisme, armoede en de verdeling van de rijkdom. De situatie in Cuba, Iniciativa Cuba Socialista, 2002.

13 <http://www.radiolaprimerisima.com/noticias/alba/33794>.

14 <http://ecodiario.eleconomista.es/internacional/noticias/1009315/02/09/Gobierno-cubano-entrega-mas-de-45000-terrenos-ociosos-en-usufructo.html>; <http://cubaalamano.net/sitio/client/article.php?id=11404>.